

EWA GURBA
MAŁGORZATA STEPIEŃ-NYCZ

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków
Institute of Psychology, Jagiellonian University, Krakow

Sprawozdanie z XV European Conference on Developmental Psychology, 23–27 sierpnia 2011, Bergen, Norwegia

Europejska Konferencja Psychologii Rozwojowej, która odbyła się 23–27 sierpnia 2011 roku w norweskim Bergen, była piętnastą już konferencją organizowaną cyklicznie przez Europejskie Stowarzyszenie Psychologii Rozwojowej (European Society for Developmental Psychology – ESDP). Każdorazowo konferencja ta gromadzi znaczną rzeszę naukowców nie tylko z różnych zakątków Europy, ale również świata. Podobnie było tym razem: wśród uczestników konferencji znaleźli się przedstawiciele Europy, Afryki, Azji, Australii i obu Ameryk, których przyciągnął zapewne nie tylko duch naukowych debat, ale również urokliwe miasto Bergen, znajdujące się na liście światowego dziedzictwa UNESCO. Tutaj swoje dorosłe życie spędził znany kompozytor Edvard Grieg, a piękno krajobrazów i surowej północnej przyrody otaczającej miasto Bergen, zwane też bramą fiordów, stanowiło inspirację wielu jego muzycznych utworów.

W konferencji wzięło udział 738 uczestników, a wśród nich całkiem pokaźna grupa polskich badaczy z różnych ośrodków uniwersyteckich: Uniwersytetu Warszawskiego, Jagiellońskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz Uniwersytetu Gdańskiego. W ramach konferencji odbyło się 7 wykładów plenarnych, 44 sympozja i 45 sesji tematycznych, oraz trzy sesje plakatowe, podczas których zaprezentowano ponad 300 plakatów. Ponadto miały miejsce cztery wydarzenia specjalne. Były to dyskusje poświęcone kwestiom cyberprzemocy (*Cyberbullying: an ove-*

restimated phenomenon? Dyskutanci: C. Spiel i D. Olweus), miejscu koncepcji Jeana Piageta we współczesnej psychologii rozwoju (*Is Piaget still alive?* Dyskutanci: F. Pons, P. Rochat, C. Rodríguez), a także spotkania dotyczące katastrofy trzęsienia ziemi w Japonii (*Social bond session: the impact of earthquake, tsunami, & nuclear accident – Japanese experience and mission of academics*). Dyskutanci: Y. Toda i C. Spiel) oraz problemów związanych z publikowaniem prac naukowych (*Publishing in the 21st century*. Dyskutant: W. Kops). Przytoczone liczby wskazują na ogrom przedsięwzięcia, a jednocześnie sygnalizują bogactwo form i treści przedstawianych w trakcie konferencji. Nie jest możliwe, by w krótkim sprawozdaniu zmieścić informacje o wszystkich ważnych wydarzeniach, jakie miały miejsce w czasie konferencji, tym bardziej że z uwagi na liczbę wydarzeń nie było możliwości uczestniczenia w nich wszystkich. Konieczny zatem wybór będzie dyktowany z jednej strony rangą wydarzenia, a z drugiej – zainteresowaniami autorek sprawozdania.

Podczas ceremonii otwarcia konferencji wręczono dwie nagrody, przyznawane co dwa lata. Nagrodę im. Georga Butterwortha dla młodych naukowców otrzymał Theo Klimstra z Uniwersytetu w Leuven (Belgia) za badania dotyczące dynamiki osobowości i tożsamości w okresie dorastania, natomiast nagrodę im. Williama Therry'ego Preyera za wybitne osiągnięcia w badaniach nad rozwojem człowieka (przyznaną po raz trzeci) wręczono Josefowi Pernerowi z Uniwersytetu

w Salzburgu, który wygłosił również wykład zatytułowany *Konfrontowanie perspektyw: obrazowanie mózgu i rozwój*.

Do najważniejszych wydarzeń konferencyjnych należy niewątpliwie zaliczyć wykłady plenarne, gdyż wyznaczają one zwykle wiodące trendy badań i są wyrazem zainteresowań współczesnej psychologii rozwoju. Idąc tym tropem, można stwierdzić, że współczesna nauka o rozwoju człowieka wykracza poza tradycyjne badania psychologiczne, kierując się między innymi ku badaniom genetycznym, bowiem aż trzy spośród siedmiu wykładów plenarnych były poświęcone relacji między badaniami genetycznymi i psychologicznymi. Były to następujące wykłady: Marinusa van Ijzendoorna *Zróżnicowana podatność na środowisko: temperamentalne, konstytucyjne i genetyczne markery u dzieci i dorosłych*; Roberta Plomina *DNA i psychologia rozwojowa* oraz Michaela Ruttera *Współzależność geny-środowisko: pojęcia, nauka i polityka*. Ich wspólnym mianownikiem było z jednej strony podkreślenie znaczenia interakcji genów i środowiska w determinowaniu zachowań człowieka, z drugiej zaznaczenie konieczności uwzględniania obu źródeł wpływu w prowadzonych badaniach. O ile pierwsze stwierdzenie jest raczej prawdą powszechnie znaną, o tyle uwzględnianie w badaniach nie tylko wpływu środowiska, ale również genów nie jest z pewnością praktyką powszechną. Tymczasem, jak pokazują badania, czynniki genetyczne mogą na przykład wpływać modyfikująco na zależności znane z badań typowo psychologicznych.

Niezwykle ciekawie o takich wpływach mówił w swoim wykładzie Marinus van Ijzendoorn z Leiden University w Holandii. Przedstawił w nim hipotezę zróżnicowanej podatności (*differential susceptibility hypothesis*), zgodnie z którą określając podatność jednostki np. na powstanie zaburzeń czy wystąpienie określonych zachowań, należy uwzględnić zarówno czynniki ryzyka (w postaci np. określonych cech temperamentu, hormonów czy genów), jak i wpływ środowiska. Podatność jednostki zależy bowiem od interakcji tych dwóch grup czynników. W niekorzyst-

nym środowisku działanie czynników ryzyka może się nasilać, prowadząc do podwójnie niekorzystnych skutków, jednakże w środowisku korzystnym działanie tych samych czynników ryzyka może nie tylko zostać zniwelowane, ale nawet prowadzić do osiągnięcia korzyści rozwojowych. Ponadto występowanie określonych czynników ryzyka (np. pewnych genów) może modyfikować znane z badań zależności psychologiczne, np. związane z transmisją przywiązania między rodzicami a dzieckiem czy zależności między jakością przywiązania a pewnymi zachowaniami prospołecznymi.

O tym, jak trudno wykorzystać badania genetyczne w psychologii i w wyjaśnianiu zachowań i rozwoju człowieka, mówił z kolei Robert Plomin z King's College London. Zwracał on uwagę na kwestię związaną z przydatnością badań genetycznych dla psychologii rozwojowej. Podkreślił przy tym obserwowany często w badaniach problem „zaginionej odziedziczalności” (*missing heritability*): chociaż wyliczana odziedziczalność pewnych cech (np. niektórych cech temperamentu czy inteligencji) sięga 40–50%, to gdy zostanie znaleziony gen „odpowiedzialny” za determinowanie pewnej cechy, zwykle okazuje się, że wyjaśnia on około 1% wariacji zmiennej, którą determinuje. Powstaje zatem pytanie, co z pozostałą – znaczną – częścią odziedziczalności. Rodzi się również pytanie, czy warto poszukiwać kolejnych genów, odpowiedzialnych za determinowanie cech psychicznych, skoro ich moc wyjaśniająca okazuje się tak niewielka? W dalszej części wykładu prof. Plomin przedstawił różne możliwe rozwiązania problemu zaginionej odziedziczalności, dzięki którym badania genetyczne mogą przynieść bardziej znaczące rezultaty.

Na problem „zaginionej odziedziczalności” wskazywał także Michael Rutter –

również profesor King's College London – podejmując rozważania nad interakcją genów i środowiska. Zwrócił on ponadto uwagę na inną dobrze znaną, lecz wciąż nierozwiązaną kwestię, związaną z niedokładnością pomiaru wpływu środowiska. O ile bowiem naukowcy wyposażeni we współczesną technologię

są w stanie bardzo precyzyjnie mierzyć wpływ genów, o tyle metody badań wpływu środowiska wciąż nie cechują się wystarczająco dużą dokładnością. Problematyce wykorzystania genetyki w badaniach psychologicznych został poświęcony również jeden z trzech warsztatów, odbywających się przed konferencją (zatytułowany *Aktualne zagadnienia genetyki behawioralnej*, prowadzony przez J. Stevensona z Uniwersytetu w Bergen). Uwzględnienie tych zagadnień w tak szerokim stopniu, w ramach wydarzeń konferencyjnych, świadczy niewątpliwie o rosnącym zainteresowaniu tą problematyką.

Pozostałe wykłady plenarne również były poświęcone problemom istotnym dla współczesnej psychologii rozwoju człowieka. Wykłady te dotyczyły zagadnień zarówno ogólniejszej natury (np. E. Burman, *Pragnąc rozwoju? Wkład psychoanalizy do krytycznej psychologii rozwoju*; Ç. Kağıtçıbaşı, *W kierunku zdrowego rozwoju człowieka w zmieniającym się świecie*), jak i bardziej szczegółowych (F. Alsaker, *Ścieżki prowadzące do wiktymizacji: Lekcje z badań w przedszkolach*; J. Eccles, *Kontekst społeczny i rozwój w okresie dorastania*). W tym miejscu zwrócimy uwagę na wykład Çiğdem Kağıtçıbaşı, gdyż podejmował on ważne zagadnienia z punktu widzenia zmian zachodzących we współczesnym świecie.

Kağıtçıbaşı jest profesorem psychologii Koç University w Istambule i autorką dużej liczby zarówno teoretycznych opracowań, jak i empirycznych badań dotyczących rozwoju we wczesnym dzieciństwie, problemów rodziny i rodzicielstwa, a także rozwoju człowieka w różnych kontekstach kulturowych. W trakcie wykładu zostały wyeksponowane dwa zjawiska występujące we współczesnym świecie, które w dużym stopniu określają przebieg rozwoju człowieka: globalizacja i urbanizacja. O nasileniu tego drugiego mówią przewidywania wskazujące, że do 2025 roku nastąpi przewaga młodzieży żyjącej w uprzemysłowionym, miejskim środowisku, w porównaniu ze środowiskiem wiejskim. Ekspansja miast, a także migracja ludności do nowego środowiska wiąże się z koniecznością nabywania nowych kompetencji, będących podstawą ad-

aptacji do miejskich warunków życia. Tym samym wobec nowych wyzwań stają rodziny przemieszczające się z rejonów wiejskich do uprzemysłowionych. Dlatego często wymagają one działań interwencyjnych i różnych form pomocy. Profesor Kağıtçıbaşı przedstawiła wyniki badań powiązanych z programem interwencyjnym, ukierunkowanym na ukształtowanie autonomicznego *self* dorastających (13–15-latki) i młodych dorosłych (25–27-latki) oraz emocjonalnej więzi w rodzinach. Prowadzonej w ramach programu stymulacji rozwoju większej autonomii członków rodziny towarzyszyły oddziaływania sprzyjające kształtowaniu silniejszych więzi między nimi. Wymienione cele programu interwencyjnego wynikały z założenia dotyczącego znaczenia podtrzymywania wartości autonomii i przynależności oraz więzi z innymi dla rozwoju dziecka i adaptacji rodziny w zurbanizowanym świecie o postępującej globalizacji. Jak pokazały wyniki badań, cztery lata po działaniach interwencyjnych adolescenti ujawnili wyższy poziom osiągnięć szkolnych, większą integrację społeczną, a także lepsze relacje w domu niż przed udziałem w programie. Podobny, pozytywny skutek zaobserwowano u młodych dorosłych, którzy zdobyli wyższe wykształcenie i w porównaniu z osobami niebiorącymi udziału w programie osiągnęli wyższy status zawodowy, a także udzielali wsparcia rodzinie pochodzenia. Zdaniem prelegentki zmiany społeczno-kulturowe uzasadniają wyodrębnienie nowego wzorca więzów rodzinnych opartego na dialektycznej syntezie wzorca indywidualistycznego i kolektywistycznego, a także kładącego nacisk na niezależność i samodzielność oraz silne więzi emocjonalne.

Sympozja oraz sesje plakatowe ogniskowały się wokół problematyki dotyczącej różnych obszarów rozwoju, od psychobiologicznego, przez emocjonalny, poznawczy i społeczny w różnych okresach życia człowieka. Rodzinny kontekst rozwoju jednostki i towarzyszące mu problemy, specyficzne dla poszczególnych jego etapów, a także zjawiska specyficzne dla rozwoju adolescentów, stanowiły przedmiot zainteresowań znaczącej grupy wystąpień. Z jednej strony, wskazu-

je to na znaczenie rodziny w przebiegu rozwoju, z drugiej na nasilające się trudności, wobec których w obecnych czasach staje rodzina. Duże zainteresowanie badaczy okresem adolescencji i rodzaj podejmowanych problemów pozwala sądzić, że zmiany rozwojowe będące udziałem dorastających są postrzegane jako w znacznym stopniu wyznaczające drogi ich dalszego rozwoju, przypadającego na czas dorosłości. Główne miejsce w prezentowanych wystąpieniach zajmowała problematyka budowania tożsamości przez młodzież, która była prezentowana w ramach składającego się z kilku części sympozjum: *Identity and Self development*. Z prezentowanych badań wynikało, że rodzaj tożsamości (status lub styl tożsamości) budowanej w okresie adolescencji określa poziom samooceny i odmienne sposoby realizowania ścieżek rozwoju w dorosłości, a tożsamość młodego dorosłego pozostaje z tymi zmiennymi we wzajemnych związkach. Autorzy wystąpień wskazywali na trudności, jakie napotykają młodzi ludzie, którzy stają wobec zadania „przejścia z adolescencji do dorosłości”. Paradoksalnie, związane są one z bogactwem możliwości edukacyjnych, wyboru kariery, partnera itp. W związku z tym już w adolescencji wyłania się różnorodność wzorców rozwojowych, co do niedawna właściwe było głównie dla dorosłości. Z prezentowanych badań wynikało na przykład, że w grupie norweskiej młodzieży wyodrębniają się trzy ścieżki przejścia do dorosłości: 1) wydłużona edukacja i odkładanie założenia rodziny, 2) wczesne rozpoczęcie pracy zarówno przez dziewczęta, jak i chłopców, 3) w grupie kobiet: wczesne małżeństwo i posiadanie dzieci, a wśród mężczyzn: pozostawanie singlem.

Duża liczba sesji stawiała przed uczestnikami nie lada wyzwanie dokonania właściwego wyboru, tym bardziej że sympozja o podobnej tematyce odbywały się nieraz równolegle. Niemniej udział w różnych sesjach stwarzał okazję do poznania zarówno uniwersalnych, jak i specyficznych dla różnych społeczeństw problemów rozwoju człowieka. Obok bogactwa i różnorodności poruszanych problemów dostrzegalne było też duże zróżni-

cowanie poziomu wystąpień prezentowanych w ramach sympozjów. Szczególnie dotyczyło ono metodologii i strategii badań oraz analizy wyników, bowiem referowane były zarówno proste, poprzeczne badania korelacyjne, jak i podłużne, ze skomplikowanymi statystykami pozwalającymi oceniać wielkość zmiany analizowanego zjawiska.

Warto na zakończenie zatrzymać się chwilę na wydarzeniu specjalnym, które zgromadziło niezwykle liczną publiczność, a mianowicie na debacie *Czy Piaget wciąż żyje?*, prowadzonej przez Francisco Ponsa, z udziałem Phillippe’a Rochata i Cintii Rodriguez. Tytuł odnosi się do myśli i tez prezentowanych przez tego znanienitego psychologa. Zarówno uczestnicy debaty, jak i słuchacze podkreślali w swoich wypowiedziach zasięg koncepcji Piageta, jej spójność i moc wyjaśniającą, jak również jej niewątpliwą wpływ na współczesną psychologię rozwoju. Aktualność koncepcji Piageta jest widoczna między innymi w kontynuacji tematów przez niego podjętych oraz rozwijaniu jego myśli w różnych kierunkach, np. w nurcie przetwarzania informacji (np. przez A. Karmiloff-Smith), w podejściu międzykulturowym (np. przez P. Dasena), w podejściach socjologicznych (np. przez A. Perret-Clermont) czy w odkrywaniu kompetencji niemowląt (np. P. Rochat). Ponadto wpływ Piageta jest wyraźny w metodologii prowadzonych badań, w podejściu do badania dzieci i dostosowaniu się do ich sposobu myślenia, w podkreślaniu znaczenia rozwoju i podejmowania badań longitudinalnych i interdyscyplinarnych, jak i w samym myśleniu zarówno o dziecku, jak i o psychologii rozwojowej. Jak stwierdził Rochat Piaget jest i powinien pozostać nieodzownym odniesieniem dla psychologów rozwojowych, ponieważ ukształtował sposób, w jaki myślimy o dzieciach i ich rozwoju.

Wydarzenia naukowe uzupełniały również liczne imprezy towarzyszące, pozwalające nawiązać kontakty towarzyskie, a nade wszystko naukowe i wymienić się doświadczeniami z badaczami rozwoju człowieka pochodzącymi z różnych stron świata. W czasie konferencji odbyły się wybory nowych

władz Europejskiego Stowarzyszenia Psychologii Rozwojowej (ESDP). Funkcję prezydenta ESDP przejął Luc Goossens z Katolickiego Uniwersytetu w Leuven, zastępując kończącą kadencję Marię José Rodrigo z Uniwersytetu w La Lagunie (Hiszpania).

Na kolejne, XVI europejskie spotkanie, które odbędzie się w 2013 roku, organizatorzy

konferencji: Christiane Moro i Blaise Pierrehumbert, zaprosili psychologów rozwojowych do szwajcarskiej Lozanny. Z pewnością, wzorem tej i poprzednich edycji konferencji, będzie to wydarzenie, w którym niewątpliwie warto wziąć udział.